

ВАЗОРАТИ МОЛИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ФАРМОИШ

аз « 30 » 03 соли 2016

№ 31

Дар бораи тасдиқи Дастурамал оид ба пешниҳоди
кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ

Бо мақсади иҷрои банди 3 чорабиниҳо оид ба амалисозии ислоҳот дар доираи Сиёсати Бонки Умумиҷаҳонӣ оид ба маблағгузорию рушди устувор (SDFP) ва мутобиқи банди 12 Низомномаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2015 №187 тасдиқ шудааст,

ФАРМОИШ МЕДИҲАМ:

1. Дастурамал оид ба пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ тасдиқ карда шавад (замима мегардад).
2. Сарраёсати қарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузорию давлатӣ татбиқ ва истифодаи Дастурамали дар банди 1 фармоиши мазкур дарҷгардидаро таъмин намояд.
3. Фармоиши мазкур дар сомонии расмӣ Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир карда шавад.

Вазир

Қахҳорзода Ф.С.

ДАСТУРАМАЛ
ОИД БА ПЕШНИҲОДИ КАФОЛАТИ ДАВЛАТӢ ВА ЗЕРҚАРЗӢ

Мундариҷа	
Моддаи 1. Муқаррароти умумӣ.....	2
Бахши 2. Мафҳумҳо ва истилоҳоти асосӣ, ки дар ин Дастурамал истифода шудаанд	4
Моддаи 3. Асоси ҳуқуқии пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ.....	6
Моддаи 4. Тартиби пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ.....	9
4.1. Марҳилаи 1. Пешниҳоди ҳуччатҳо ва санчиши пешакӣ.....	9
4.2. Марҳилаи 2. Санчиши молиявии дархостҳо	12
4.3. Марҳилаи 3. Омодасозӣ, қабули қарор ва бақайдгирии кафолатҳои давлатӣ ва созишномаҳои зерқарзӣ	19
4.4. Марҳилаи 4. Иҷрои ӯҳдадорихои қарзгиранда ва назорати иҷрои онҳо	21
4.5. Марҳилаи 5. Гузоришдиҳӣ, таблиғ ва ифшои иттилоот	23
Муқаррароти ниҳой.....	24
Замимаи 1. Усули арзёбии хавфҳои қарзии қарзгиранда.....	25
Замимаи 2. Шаблони варақае, ки дар марҳилаи 2 пур карда мешавад. Санчиши молиявии дархостҳо	32
Замимаи 3. Шаблони варақае, ки дар марҳилаи 3 пур карда мешавад. Омодасозӣ, қабули қарор ва бақайдгирии кафолатҳои давлатӣ ва созишномаҳои зерқарзӣ	33
Замимаи 4. Шаблонҳои ҳуччатҳое, ки дар марҳилаи 4 омода карда шудаанд. Иҷрои ӯҳдадорихои қарзгиранда ва назорати иҷрои онҳо	34
Замимаи 5. Шаблонҳои шаклҳо ва ҳуччатҳое, ки дар марҳилаи 5 омода карда шудаанд. Ҳисоботдиҳӣ, таблиғ ва ифшои иттилоот	36

Моддаи 1. Муқаррароти умумӣ

1.1. Ҳадафҳо ва вазифаҳо

1. Ин Дастурамал оид ба пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ (минбаъд Дастурамал номида мешавад) барои таъмини татбиқи дуруст ва яхелаи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», қарорҳои Ҳукумат дар соҳаи қарзи беруна нигаронида шудаанд.¹, инчунин Стратегияи миёнамӯҳлати идоракунии қарзи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2024-2026 ва амалияи байналмилалӣ дар таъмини кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ.

2. Ҳадафҳои Дастурамал чунинанд:

- Дастурамалҳои ягонаи методологиро оид ба тартиби пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ пешниҳод намоянд;
- татбиқи амалии муқаррарот ва стратегияҳои қонунгузорию дар сатҳи вазорату идораҳо таъмин намояд;
- барои арзёбии объективӣ, мониторинг ва идоракунии хатарҳои марбут ба кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ замина фароҳам оварда шавад;
- принсипҳои шаффофият, ҳисоботдихӣ ва истифодаи самараноки захираҳои қарзи берунаи давлатиро дар қорӣ амалии Вазорати молия тақвият диҳанд.

3. Ин Дастурамал барои қорандони Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти давлатӣ, ки дар фаъолияти Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ иштирок мекунанд, пешбинӣ шудааст. Он инчунин метавонад барои дигар вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва намоёндагони бахшҳои давлатӣ ва хусусии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷолиб бошад.

1.2. Принсипҳои асосӣ

4. Роҳбарият принсипҳои дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ўҳдадорихои байналмилалӣ муқарраршударо амалӣ менамояд.

- **Риояи қонунгузорию миллӣ ва ўҳдадорихои байналмилалӣ** Дастурамал принсипи риояи қонунгузорию миллӣ ва ўҳдадорихои байналмилалиро амалӣ намуда, татбиқи яхела ва пайвастаи расмиёти муқарраршударо дар ҳама марҳилаҳои пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ таъмин мекунанд.
- **Шаффофияти расмиёти пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ** Роҳбарият принсипи шаффофиятро тавассути ҳуҷҷатгузорию ҳатмии ҳамаи қарорҳо, тасдиқи расмӣ ва нашри онҳо амалӣ мекунад, ки дастрасии иттилоотро барои иштирокчиёни раванд ва назорати мақомоти ваколатдор таъмин мекунад.

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тартиби интиҳоби лоиҳаҳои сармоягузорию барои пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ, истифода, барқароридан, баҳисобгирӣ ва бақайдгирии маблағҳои қарзии хориҷӣ (қарзҳо), инчунин қарзҳои кафолатноки давлатӣ, ки қарзи берунаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд» аз 1 сентябри соли 2001 № 385, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Масъалаҳои қарзгирӣ ва қарзи кафолатноки давлатӣ» аз 10 майи соли 2000 № 215

- **Баробарии довталабон хангоми баррасӣ ва арзёбии дархостҳо:** Дастурамал принсипи баробархуқуқиро тавассути муқаррар кардани меъёрҳои ягона барои интиҳоб ва арзёбии довталабон, аз байн бурдани равишҳои худсарона ва таъмини муносибати одилона бо ҳамаи иштирокчиёни раванд амалӣ мекунад.
- **Идоракунии хатарҳо ва устувории молияи давлатӣ** Роҳбарият принсипи идоракунии хавфҳо ва устувории молияи давлатиро тавассути арзёбии риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ ва маҳдудиятҳои бучетӣ, татбиқи усулҳои таҳлили хавфи қарзӣ ва мониторинги иҷрои уҳдадорӣҳо амалӣ мекунад, ки ба кам кардани таҳдидҳо ба бучет ва устувории қарз мусоидат мекунад.
- **Масъулиятҳои тарафҳо дар раванди пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ:** Дастурамалҳо принсипи масъулияти тарафҳо тавассути тақсими возеҳи нақшҳо ва масъулиятҳо байни Вазорати молия, қарзгирандагон ва миёнаравон амалӣ мекунанд, ки ин масъулият ва интизомро хангоми татбиқи таъмин мекунад.

Бахши 2. Мафҳумҳо ва истилоҳоти асосӣ, ки дар ин Дастурамал истифода шудаанд

5. Дар ин Дастурамал истилоҳот ва мафҳумҳои зерин истифода мешаванд:

Даъвои кафолат– мурочиати расмӣ қарздиҳанда ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо талаби иҷрои ўҳдадорӣ тибқи кафолати давлатӣ вобаста ба фарорасии ҳодисаи кафолат.

Пардохти кафолат– Ин маблағи ҳатмӣ барои пешниҳоди кафолати давлатӣ дар ҳаҷм ва тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Маблағи мушаххаси маблағи кафолат бо қарори Ҳукумат дар бораи пешниҳоди кафолати дахлдори давлатӣ муайян карда мешавад ва аз сатҳи хатари лоиҳа вобаста аст.

Қуттии кафолат– ба миён омадани ҳолатҳое, ки дар шартномаи кафолати давлатӣ пешбинӣ шудаанд ва тибқи онҳо қарздиҳанда ҳуқуқ дорад талаби иҷрои ўҳдадориро тибқи кафолати давлатӣ пешниҳод кунад.

Кафолати давлатӣ– ўҳдадории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди қарздиҳанда оид ба пурра ё қисман баргардонидани қарз дар сурати аз ҷониби қарзгиранда, ки резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, дар мўҳлати муқарраршуда пардохт накардани маблағи зарурӣ.

Қарзгиранда– шахси ҳуқуқии резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қарзгирии берунаро таҳти кафолати давлатӣ анҷом медиҳад ё қарзҳои зерқарзӣ мегирад.

Қарздиҳанда– муассисаи молиявӣ ё дигар шахси ҳуқуқӣ, ки ба қарзгиранда қарзро бо кафолати давлатӣ пешниҳод мекунад.

Манфиатгири ниҳой– сокини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои татбиқи лоиҳа ё барномаи мушаххаси рушд зерқарзӣ мегирад.

Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ (ИЕС)– мақоми коллегиялӣ, ки ваколатдор аст дархостҳоро барои пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ баррасӣ кунад, шартҳои чаҳорҷӯбаро барои қабул буданашон тафтиш кунад ва пешниҳодҳоро барои тасдиқи онҳо пешниҳод намояд.

Мониторинг– мониторинги мунтазам ва назорати иҷрои шартҳои шартномаҳои кафолати давлатӣ ва зерқарзӣ, аз ҷумла санҷиши истифодаи мақсадноки маблағҳо, пардохти саривақтии ўҳдадорихо ва риояи тартиби муқаррарнамудаи қонун.

Истифодаи нодурусти кафолатҳои давлатӣ ё маблағҳои зерқарзӣ– истифодаи ўҳдадорихо бо кафолати давлатӣ ё шартномаи қарздиҳии зерқарзӣ таъминшуда бо вайрон кардани шартҳо ва қоидаҳои муқаррарнамудаи созишномаҳои дахлдор.

Шартҳои чаҳорҷӯбаи қабул– маҷмӯи меъёрҳое, ки имконияти расонидани дастгирии давлатиро муайян мекунанд: риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ ва маҳдудиятҳои бучетӣ, мавҷудияти аҳамияти ҷамъиятӣ ва манфиатҳои иҷтимоию иқтисодии лоиҳа ва сахмгузори дар афзалиятҳои рушд, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд.

Резидент– шахси ҳуқуқие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст ва ба он қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра татбиқ мегардад.

Таҷдиди сохтор– тағйир додани шартҳои ибтидоии қарз ё зерқарзӣ (мўҳлатҳои пардохт, меъёрҳои фоизӣ, чадвали пардохт ва дигар параметрҳо) бо мақсади кам кардани бори молиявӣ ба қарзгиранда ва таъмини устувории иҷрои ўҳдадорихо.

Қарздиҳии зерқарзӣ²– маблағҳое, ки аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба манфиатгирандагони ниҳой бо роҳи баргардонидани қарзҳои давлатӣ, ки тибқи созишномаи асосии имзошуда аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифта шудаанд, дода мешаванд.

Идоракунии хавфҳо– раванди систематикӣ барои муайян кардан, арзёбӣ ва ба ҳадди ақал расонидани хатарҳои молиявӣ ва амалиётӣ, ки бо пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ алоқаманданд, аз ҷумла хатарҳои қарзӣ, хатарҳои сӯиистифода ва хатарҳои барнагардонидан.

²Дар нусхаи русии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда» истилоҳи "қарздиҳии зер" истифода шудааст. Аммо, дар амалияи танзими молиявӣ, ин истилоҳ бо таҷдиди сохтори қарз ҳаммаъно шудааст. Барои мақсадҳои ин Дастурамал, истилоҳи "қарздиҳии зерқарзӣ" бояд истифода шавад, ки дар он пешванди "зер" интиқоли қарзро ба сатҳи пасттар нишон медиҳад.

Моддаи 3. Асоси ҳукукии пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ

3.1 Шартҳо ва қоидаҳои умумӣ

6. Муқаррароти асосии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи қарзи давлатӣ ва кафолатӣ давлатӣ, инчунин қарорҳои Ҳукумат, асоси ҳукукии тартиби пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ, ки дар ин Дастурамал зикр шудаанд, мебошанд. Ин муқаррарот заминаро барои татбиқи ягонаи расмиёт фароҳам меоранд ва меъёрҳо ва сиёсатҳои ҳукукиро ба меъёрҳои амалӣ барои кормандони Вазорати молия таъдил медиҳанд.

7. Мутобиқи моддаи 24 Қонун дар бораи қарзи давлатӣ ва кафолатдодашуда 4. Кафолати давлатӣ дар ҳолатҳои истисноии зерин пешниҳод карда мешавад:

- 1) барои қарзхое, ки барои татбиқи лоиҳахое, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти аввалиндарача доранд, пешбинӣ шудаанд;
- 2) барои қарзхое, ки қаблан тибқи кафолати давлатӣ барои баргардонидани пеш аз мӯҳлат гирифта шудаанд, ба шарте ки қарзҳои нав арзиши молиявии пастртар дошта бошанд;
- 3) барои қарзхое, ки барои муассисаҳои қарзии молиявӣ бо мақсади нигоҳ доштани устувориҳои низоми молиявӣ дар ҳолатҳои фавқулодда пешбинӣ шудаанд.

8. Кафолати давлатӣ бо пешниҳоди Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи ҳаққи муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Бюҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли молиявии оянда дода мешавад.

9. Барои гирифтани кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ, лоиҳа бояд ба шартҳои мутобиқати ҷаҳорҷӯба, ки қонунгузорӣ ва қоидаҳои давлатӣ муайян кардаанд, ҷавобгӯ бошад. Инҳо иборатанд аз:

- риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ ва маҳдудиятҳои бюҷетӣ;
- мавҷудияти аҳамияти иҷтимоӣ ва манфиатҳои иҷтимоӣ-иқтисодии лоиҳа;
- риояи афзалиятҳои рушд, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудаанд.

10. Бо Фармони №215-и Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2000 "Масъалаҳои қарзгирӣ ва қарзи давлатӣ ва кафолатноки давлатӣ", ба Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ салоҳияти истисноӣ дода шудааст, ки дар бораи мувофиқ будани ҷалби қарзҳои хориҷӣ, пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва баррасии ўҳдадорихо оид ба қарзи берунаи давлатӣ қарор қабул кунад. Асоси додани кафолати давлатӣ дар шакли қарори Ҳукумат пешниҳоди Вазорати молия ва қарори Комиссияи байниидоравӣ мебошад.

11. Вазорати молия барои иҷрои созишномаи асосӣ (шартномаи қарз) шартномаи зерқарзиро тартиб медиҳад, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад.

12. Хусусиятҳои пешниҳоди маблағҳои грантӣ тибқи созишномаи асосӣ (созишномаи қарзӣ) дар он аст, ки чунин маблағҳо ба корхонаҳои давлатӣ ройгон мувофиқи қарорҳо ва қарорҳои дахлдори қабулкардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо созмонҳои байналмилалӣ ҳамоҳанг карда шудаанд, дода мешаванд. Бо вучуди ин қарорҳо, дар ин ҳолат Вазорати молия бояд хатарҳои қарзии корхонаҳои давлатиро мувофиқи тартиби дар Дастурамалҳо зикршуда, вале бе муайян кардани шартҳои молиявӣ, арзёбӣ кунад.

13. Дар сурати истифодаи тартиби қарздиҳии зерқарзӣ тавассути миёнаравони молиявӣ ё сохторҳои махсус таъсисдодашуда, қармандони Вазорати молия тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 сентябри соли 2001 №385 ва муқаррароти ин Дастурамал.

14. Риояи ин шартҳо аз ҷониби Комиссияи байниидоравӣ ва Вазорат тафтиш карда мешавад. маблағгузори дар марҳилаи интиҳоб ва ҳамчун асос барои қабули дархост барои баррасии минбаъда хизмат мекунад.

3.2. Талаботи умумӣ барои қарзгиранда хангоми пешниҳоди кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ

15. Қарзгиранда уҳдадор аст:

- шахси ҳуқуқӣ, ки резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад;
- истифодаи мақсадноки маблағҳои қарзиро, ки тибқи кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ гирифта шудаанд, мутобиқи лоиҳаи тасдиқшуда таъмин намоянд;
- таъмини таъмини иҷрои уҳдадорихо оид ба кафолатҳо ва зерқарзии пешбининамудаи шартнома;
- иҷрои саривактӣи уҳдадорихоро таъмин намояд;
- нигоҳ доштани вазъи муносиби молиявӣ ва қобилияти пардохтпазирӣ;
- риояи шартҳои шартномаҳои кафолатӣ ва зерқарзӣ.

16. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад, ки вобаста ба шартҳои қарз ва хатари лоиҳаи сармоягузори барои довталабон талаботи иловагиро муқаррар кунад, ки хилофи қонун нестанд.

3.3. Маҳдудиятҳои умумӣ оид ба пешниҳоди кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ

17. Кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ дар ҳолатҳои зерин дода намешаванд:

- вақте ки вазъи молиявии қарзгиранда ё миёнарав ғайриқаноатбахш эътироф карда мешавад;
- мутобиқи талаботи ин Дастурамал таъминоти нокифоя мавҷуд аст;
- лоиҳа ба афзалиятҳои рушд мувофиқат намекунад ё аз ҷиҳати молиявӣ ғайриимкон эътироф шудааст;

- қарзгиранда дорои уҳдадориҳои иҷронашуда ё мӯҳлаташ гузашта мебошад, ё дар муҳофизати судӣ вобаста ба муфлисшавӣ иштирок дорад;
- қарзгиранда уҳдадориҳои иҷронашуда ё мӯҳлаташ гузашта аз рӯи қарорҳои давлатӣ, қарзҳо ё зерқарзии қаблан додашуда, инчунин дигар уҳдадориҳо дар назди бучети давлатӣ дорад.

Моддаи 4. Тартиби пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ

18. Тартиби пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ бо муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», инчунин бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №215 ва №385 муайян карда мешавад. Ин низомномаҳо пайдарпайии амалҳои мақомоти давлатиро муқаррар мекунанд ва асоси ҳуқуқӣ барои расмиёти дар ин Дастурамал муқарраршуда мебошанд.

19. Бо мақсади татбиқи амалии қонунгузорӣ ва равиши ягона ба таъмини кафолатҳои давлатӣ ва ширкатҳои фаръӣ, Дастурамал тартиби таъмини онҳоро дар марҳилаҳои пайдарпай ба низом мебарорад. Ҳар як марҳила барои ноил шудан ба натиҷаи мушаххас нигаронида шудааст ва бо истинод ба муқаррароти дахлдори қонун ҳамроҳ карда мешавад.

20. Марҳилаҳои таъминоти кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ инҳоянд:

- Қадами 1: Пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ва санҷиши пешакӣ
- Марҳилаи 2: Санҷиш ва арзёбии молиявӣ
- Қадами 3: Омодагӣ, қабули қарор ва бақайдгирӣ
- Марҳилаи 4: Татбиқ ва мониторинг
- Саҳна 5: Гузоришдиҳӣ, таблиғ ва ошкорбаёнӣ

4.1. Марҳилаи 1. Пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ва санҷиши пешакӣ

21. Марҳилаи баррасии ҳуҷҷатҳо ва санҷиши пешакӣ барои таъмини пуррагӣ ва эътимоднокии маводҳои сарчашмае, ки барои арзёбии минбаъдаи молиявӣ ва қабули қарор дар бораи пешниҳоди кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ заруранд, равона карда шудааст. Чаҳорҷӯбаи танзимкунандаи ин марҳила аз ҷониби моддаи 25 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда» ва қарорҳои Ҳукумати рақамҳои №215 ва рақамҳои №385 пешбинӣ шудааст. Ин низомномаҳо талаботро барои довталабон, тартиби тасдиқ ва рӯйхати ҳуҷҷатҳои зарурӣ муқаррар мекунанд, инчунин нақши Вазорати молия, вазоратҳои соҳавӣ, Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдо ва Вазорати адлияро дар раванди баррасии дархостҳо муайян мекунанд.

22. Мувофиқи моддаи 25 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», мақомоти дахлдори давлатӣ барои ҳар як лоиҳа хулосаеро таҳия мекунанд, ки қобилияти иқтисодии онро арзёбӣ мекунанд. Лоиҳаҳое, ки хулосаҳои мусбат доранд, ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон фиристода мешаванд.

23. Мувофиқи банди 11-и Қарори №385, довталаб ба Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон муроҷиат мекунанд, ки хулосаи коршиносиро оид ба асосноккунии техникӣ ва иқтисодии лоиҳа омода мекунанд, имкони иқтисодии онро арзёбӣ мекунанд ва маводҳоро барои баррасии минбаъдаи Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ ба Вазорати молия мефиристад.

24. Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасии ҳуқуқии лоиҳаҳои созишномаҳои зерқарзӣ ва созишномаҳои кафолати давлатиро барои таъмини мутобиқати онҳо ба қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ анҷом медиҳад. Хулосаи Вазорати адлия барои баррасии минбаъда аз ҷониби Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ ба Вазорати молия фиристода мешавад.

4.1.1. Талаботи умумӣ барои пешниҳоди дархостҳо

25. Танҳо шахсони ҳуқуқии резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд барои гирифтани кафолати давлатӣ ва маблағҳои қарзи зерқарзӣ муроҷиат кунанд. Дархостҳо аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва баррасӣ карда мешаванд.

26. Барои муайян кардани мувофиқ будани пешниҳоди зерқарзӣ ва кафолати давлатӣ, довталаб бояд ба Вазорати молия пешниҳод намояд:

- ариза/дархост бо нишон додани мақсади гирифтани қарз, маблағ ва мӯҳлат;
- асосноккунии имконпазирӣ (нақшаи тижоратӣ), ки тавсифи лоиҳа, сметаи хароҷот, ҳисобҳои бозпардохт ва манбаъҳои пардохти қарзро дар бар мегирад, бо хулосаи мусбати коршиносии Вазорати саноат;
- хулосаи мусбати коршиносии Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдо дар бораи мутобиқати лоиҳа ба ҳуҷҷатҳои стратегии миллий ва имконпазирии иқтисодӣ;
- нусхаҳои шартномаҳои қарзӣ (шартномаҳо, созишномаҳо);
- тавозун ва хулосаи бонки хизматрасон оид ба натиҷаҳои фаъолияти молиявӣ ва хоҷагӣ дар соли ҳисоботии охирин;
- маълумотномаҳо дар бораи набудани қарз дар назди бучет ва бонкҳо, инчунин дар бораи қарзҳои қаблӣи беруна;
- шаҳодатнома аз мақомоти андоз, ки набудани қарзро тасдиқ мекунад;
- номаи гарав аз субъекти соҳибкорӣ, ки мавҷудияти амволи аз дигар ӯҳдадорихо озодро тасдиқ мекунад, ки мувофиқи тартиби муқарраршуда арзёбӣ ва тасдиқ шудааст.

4.1.2. Шартҳои иловагӣ барои пешниҳоди дархостҳо барои кафолатҳои давлатӣ ва қарзҳои зерқарзӣ

27. Барои гирифтани кафолати давлатӣ, қарзгиранда илова бар талаботи умумӣ, бояд инҳоро пешниҳод кунад:

- изҳороти нияти гирифтани кафолат, ки маълумотро дар бораи қарздихандаи пешниҳодшуда нишон медиҳад;
- лоиҳаи шартномаи қарзӣ бо қарздихандае, ки ба он кафолат дода мешавад;
- лоиҳаи созишнома дар бораи пешниҳоди кафолати давлатӣ, ки мутобиқи талаботи қонун таҳия шудааст;
- қарори мақоми идоракунии қарзгиранда дар бораи розигӣ барои бастанӣ шартномаи кафолати давлатӣ.

28. Барои гирифтани маблағҳои қарзи зерқарзӣ, қарзгиранда, илова бар талаботи умумӣ, бояд лоиҳаи созишномаи қарзи зерқарзӣ, ки бо Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баста шудааст, пешниҳод намояд.

29. Вазорати молия пуррагии маводҳои пешниҳодшударо арзёбӣ мекунад ва яке аз қарорҳои зеринро қабул мекунад:

- рад кардани қабули дархост барои баррасии минбаъда, агар ҳуҷҷатҳои пешниҳодшуда нопурра бошанд ё дорои номувофиқатӣ бо талаботи қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрӣ бошанд;
- гузаронидани экспертизаи минбаъдаи молиявӣ, агар бастаи ҳуҷҷатҳо кофӣ ҳисобида шаванд ва ба талаботи муқарраршуда ҷавобгӯ бошанд;
- дархости маводи иловагӣ, агар ҳуҷҷатҳои пешниҳодшуда барои арзёбии пурра ба шарҳ ё илова ниёз дошта бошанд.

4.2. Марҳилаи 2. Санчиши молиявии дархостҳо

4.2.1.Баҳогузори ва таҳлили дархостҳо

30. Мувофиқи моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», ҳадафи асосии идоракунии қарзи давлатӣ конев гардонидани ниёзҳои маблағгузори қарз ва ӯҳдадориҳои пардохтии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо харочоти ҳадди ақал дар давраи миёна ва дарозмуддат, бо нигоҳ доштани дараҷаи муносиби хатар мебошад. Азбаски ҳам кафолатҳои давлатӣ ва ҳам қарзҳои зермаблағӣ ӯҳдадориҳо ва дорониҳои марбут ба қарзи давлатиро ба вучуд меоранд, талаботи арзёбии хатар ба ҳарду татбиқ мешаванд. Моддаи 5-и ҳамон Қонун муқаррар мекунад, ки кафолатҳои давлатӣ дар асоси таҳлили хатарҳои қарзӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба таъмини кафолатҳои давлатӣ дода мешаванд.

31. Пас аз гирифтани маҷмӯи пурраи ҳуҷҷатҳои довталаб, Вазорати молия баррасии молиявии лоиҳаро оғоз мекунад. Баррасии молиявии дархостҳо барои кафолатҳои давлатӣ ва зерқарзӣ марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

- Қадами 1. Арзёбии хавфи қарзии довталаб – дар асоси ҳуҷҷатҳои молиявии пешниҳодшуда ва ҳулосаҳои бонки хизматрасон, инчунин ҳулосаҳои коршиносони вазоратҳои саноат ва Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдо, мувофиқи методология гузаронида мешавад.
- Қадами 2. Муайян кардани шартҳо ва ӯҳдадориҳои молиявӣ тибқи созишномаҳои кафолати давлатӣ ва қарздиҳии зерқарзӣ – муайян кардани шартҳои молиявии созишнома ва таъмини ӯҳдадориҳоро дар бар мегирад.
- Қадами 3. Таҳлили риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ – санчиш гузаронида мешавад, то боварӣ ҳосил шавад, ки ӯҳдадориҳои пешниҳодшуда аз ҳадди муқарраршудаи қарзи давлатӣ ва кафолатдодашудаи давлатӣ, ки дар Қонун ва низомномаҳои Ҳукумат муқаррар шудааст, зиёд нест.

Замимаи 1. Арзёбии хавфӣ қарзӣ ва вазъи молиявии қарзгиранда

Барои арзёбии хатари қарзӣ ҳангоми пешниҳоди кафолати давлатӣ ё додани маблағҳои қарздиҳии зерқарзӣ, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз абзори санҷиши саломатии IMF SOE, ки аз ҷониби Фонди Байналмилалии Асёр таҳия шудааст, истифода мебарад.

Ин абзор барои ташҳиси вазъи молиявии корхонаҳои давлатӣ ва дигар шахсони ҳуқуқии резидентӣ, ки барои дастгирии давлатӣ мурочиат мекунад, истифода мешавад.

Маълумоти вуруди нишондиҳандаҳои асосии молиявиро дар бар мегирад, ки инҳоро инъикос мекунад:

- фоидаоварӣ;
- пардохтпазирӣ;
- қобилияти пардохтпазирӣ.

Маълумоти баромад Ин система тақсимои 13 нишондиҳанда мебошад, ки ба се категорияи умумӣ гурӯҳбандӣ шудаанд. Ҳар як нишондиҳанда ба яке аз панҷ категорияи хавф тасниф карда мешавад, ки бар асоси остонаҳои муқарраршуда муайян карда мешаванд, ки категорияи 1 пасттарин сатҳи хатар ва категорияи 5 баландтарин сатҳи хавфро ифода мекунад.

Барои мақсадҳои ин Дастурамал, категорияҳо ба се сатҳ муттаҳид карда шудаанд:

- хавфи паст – категорияҳои 1 ва 2;
- хавфи миёна – категорияҳои 3 ва 4;
- хавфи баланд - категорияи 5.

Сатҳи хавф ба шартҳои пешниҳоди кафолати давлатӣ ё фондҳои қарздиҳии зертасир мерасонад:

- дар сурати хатари кам, шартҳои стандартӣ ё мусоидтари молиявӣ татбиқ мешаванд;
- барои хатари миёна, талаботи иловагӣ (гарав, меъёрҳо ё пардохтҳои баландтар) метавонанд татбиқ шаванд;
- Дар сурати хатари баланд, дархост метавонад рад карда шавад ё барои баррасӣ ба Ҳукумат алоҳида фиристода шавад.

Қадами 1. Арзёбии хатари қарзии довталаб

Хусусиятҳои экспертизаи молиявӣ ҳангоми пешниҳоди кафолат ё қарздиҳии зербахш ба Вазорати молия барои бенефитсиарҳои ниҳой

Дар ин марҳила, тартиби арзёбии хатари қарзии довталаб мувофиқи Методологияи арзёбии хатари қарзӣ ва вазъи молиявии қарзгиранда (Замимаи 1) анҷом дода мешавад.

- 1) Довталаб бастаи пурраи ҳисоботҳои молиявӣ ва маводҳои замимашударо ба Вазорати молия пешниҳод мекунад.
- 2) Сарраёсати қарзи давлатии Вазорати молия ҳуҷҷатҳоро қабул мекунад ва пуррагии онҳоро тафтиш мекунад.
- 3) Дар оянда, Департаменти мониторинги корхонаҳои калони давлатии Вазорати молия қорҳои зеринро анҷом медиҳад:

- a. Маълумоти молиявиро ба абзори санчиши саломатии SOE IMF ворид мекунад.
 - b. Нишондиҳандаҳои хавфи қарзиро мувофиқи методологияи тасдиқшуда ҳисоб мекунад.
 - c. Натиҷаҳои ҳисобҳои хавфи қарзиро дар ҷадвал сабт мекунад ва хулосаро дар бораи хавфи қарзии довтолаб тартиб медиҳад ва онро ба Сарраёсати қарзи давлатии Вазорати молия мефиристад.
- 4) Дар асоси ҳисобҳо ва арзёбии хатари қарзӣ, Сарраёсати қарзи давлатии Вазорати молия дар бораи шартҳои молиявии пешниҳоди кафолати давлатӣ ё маблағҳои қарзидихии зерқарзӣ хулоса омода мекунад. Ин хулоса ҳамчун асос барои гузаштан ба Қадами 2 хизмат мекунад.

Хусусиятҳои экспертизаи молиявӣ дар ҳолати ҷалби миёнаравони молиявӣ ва махсус ваколатдор

32. Мувофиқи моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва кафолатноки давлатӣ», Ҳукумат тартиби ҷалби миёнаравони молиявӣ ва махсус ваколатдорро барои хизматрасонии қарзи давлатӣ тасдиқ мекунад. Ин тартиб ҳанӯз тасдиқ нашудааст; аммо, пас аз қабул, ин Дастурамалҳо инчунин ба тартиби иштироки миёнаравон низ татбиқ мегарданд.

33. Мувофиқи моддаи 5-уми Қонун, Вазорати молия ҳуқуқ дорад, ки барои хизматрасонии қарзи давлатӣ дар асоси шартнома миёнаравони молиявиро ҷалб кунад.

34. Мувофиқи моддаҳои 31-32-и Қонун, қарзидихии зерқарзии маблағҳои қарзии давлатӣ метавонад мустақиман аз ҷониби Вазорати молия ё тавассути миёнаравҳои молиявӣ (бонкҳо ва муассисаҳои қарзӣ ва молиявӣ) анҷом дода шавад. Агар миёнаравҳо ҷалб карда шаванд, онҳо бо Вазорати молия созишномаҳои қарзидихии зерқарзӣ мегарданд ва сипас қарзхоро ба манфиатгирандагони ниҳой медиҳанд.

35. Тартиби баррасии молиявӣ барои дархостҳо, ки тавассути миёнаравҳо анҷом дода мешаванд, сохтори умумиро нигоҳ медорад (арзёбии хатари қарзӣ, муайян кардани шартҳои молиявӣ, таҳлили маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ), аммо хусусиятҳои хоси зеринро дорад:

- арзёбии хатари қарзӣ ҳам нисбат ба манфиатгирандаи ниҳой ва ҳам нисбат ба худ миёнарав анҷом дода мешавад;
- миёнаравон вазифадоранд, ки меъёрҳои интиҳоб ва арзёбии хатарҳои қарзиро мувофиқи қонунгузорӣ ва амалияи қарзидихии қабулшуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон риоя кунанд;
- Хатарҳои тиҷоратӣ, асбӯрӣ ва молиявие, ки бо амалиётҳои зерқарзидихӣ алоқаманданд, худ миёнаравон ба дӯш мегарданд.

Қадами 2. Муайян кардани шартҳо ва ӯҳдадорихои молиявӣ тибқи созишномаҳои кафолати давлатӣ ва қарздиҳии зерқарзӣ

36. Пас аз анҷом додани арзёбии хавфи қарзӣ (Қадами 1) Сарраёсати қарзи давлатии Вазорати молия Хулоса дар бораи шартҳои молиявии пешниҳоди кафолати давлатӣ ё қарздиҳии зерқарзӣ. Чаҳорчӯби танзимкунанда аз ҷониби моддаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», ки тартиби ҷамъоварии ҳаққи кафолатро муқаррар мекунад ва моддаи 32 ҳамин Қонун, ки шартҳои қарздиҳии зерқарзиро муайян мекунад, пешбинӣ шудааст.

37. Мувофиқи банди 9-уми моддаи 26, барои пешниҳоди кафолати давлатӣ ҳаққи кафолат бо миқдор ва тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад. Маблағи ҳаққи хизмат аз сатҳи хатари лоиҳа вобаста аст ва бо қарори Ҳукумат дар бораи пешниҳоди кафолати дахлдор тасдиқ карда мешавад. Сарҳати 10-уми моддаи 26 ҳадди болоии на бештар аз 0,2% маблағи кафолатро муқаррар мекунад. Ҳамин тариқ, ҳаққи кафолат пардохти ҳатмии қарзгирандаи резидент ба бучети давлатӣ мебошад.

38. Пардохти кафолатӣ инчунин ҳамчун ҷуброни хатар хизмат мекунад. Маблағи он дар асоси категорияи хавфи қарзӣ, ки дар Қадами 1 муқаррар шудааст, муайян карда мешавад: барои хавфи паст, меъёр 0,05% аз маблағи умумии ӯҳдадорӣ, барои хавфи миёна - 0,1% ва барои хавфи баланд - 0,2% мебошад. Натиҷаҳои ҳисобкунӣ дар хулоса сабт карда мешаванд. Сарраёсати қарзи давлатӣ Вазорати молия.

39. Дар мавриди қарзҳои зерқарзӣ, шартҳои молиявӣ дар созишномаҳои қарзҳои зерқарзӣ бо назардошти муқаррароти созишномаи асосӣ (шартномаи қарзӣ), ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, муайян карда мешаванд. Созишномаҳои қарзҳои зерқарзӣ меъёри фоизӣ, асъори ҳисоббаробаркунӣ, кафолатҳои пардохт, шартҳои пардохт, ҳолатҳои иҷро накардани қарз, ҷаримаҳо ва дигар ӯҳдадорихои тарафҳоро муқаррар мекунад. Мувофиқи моддаи 34-и Қонун, Вазорати молия ва сохторҳои махсус таъсисёфта ҳуқуқ доранд, ки аз манфиатгирандагони ниҳой ё миёнаравони молиявӣ барои пӯшонидани хароҷоти амалиётҳои мубодилаи асъор, инчунин дигар хатарҳо ва хароҷоти марбут ба гирифтани, тақсим ва баргардонидани маблағҳои қарзҳои зерқарзӣ ҳаққи хизмат ситонанд.

40. Асъори зерқарзӣ одатан бо асъори қарзи аслий якхела аст. Аммо, бо тасдиқи Вазорати молия, асъори миллӣ метавонад муқаррар карда шавад.

41. Масъалаҳои гарав. Мувофиқи банди 7 моддаи 27 Қонун, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад, ки барои иҷрои ӯҳдадорихо тибқи кафолати давлатӣ дар шакли гарав ё дигар шаклҳои гарав, ки қонунгузориҳои граждани пешбинӣ кардааст, таъминоти гаравро талаб кунад. Гарав барои лоиҳаҳои дорои аҳамияти миллӣ ё аҳамияти иҷтимоӣ, ки рӯйхати онҳо бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад, ҳатмӣ нест. Дар мавриди шартномаҳои зерқарзӣ, муқаррароти Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи гарав ва дигар шаклҳои таъминоти ӯҳдадорихоро иҷозат медиханд. Аз ин рӯ, Вазорати молия ҳуқуқ дорад, ки барои зерқарзӣ, вобаста ба амалия ва зарурати ҳифзи манфиатҳои бучетӣ, гарав пешниҳод кунад.

42. Маблағи гаравро бо истифода аз ду усул муайян кардан мумкин аст. Усули аввал ба ҳисоб кардани талафоти пешбинишудаи лоиҳа асос ёфтааст. Ин усул пас аз қабули методологияи мувофиқ (нигаред ба Қадами 3-и ин марҳила) амалӣ карда мешавад ва пас аз татбиқ, ин бахш бояд аз нав дида баромада шавад. То он вақт, усули дуюми соддакардашуда истифода мешавад - ҳисобкунӣ дар асоси маблағи кафолат. Дар ин ҳолат, категорияи хатари лоиҳа (паст, миёна ё баланд) фоизи ҳадди ақали гаравро аз маблағи кафолат, инчунин басомади аз нав баҳодихии онро муайян мекунад.

Хатари қарзии баҳрабаранда	Сугуртаи гаравии зарурӣ (аз маблағи кафолат)	Басомади аз нав баҳодихӣ
Хатари кам	10%	Ҳар сол
Хатари миёна	30%	Ҳар шаш моҳ як маротиба
Хатари баланд	50%	Як маротиба дар як семоҳа

43. Танҳо доройҳои молиявии пардохтпазир, ки метавонанд зуд фурӯхта ва аз нав баҳогузорӣ карда шаванд, ҳамчун гарав қабул карда мешаванд. Ҳар як доройи вобаста ба ноустуворӣ ва пардохтпазирии он ба танзими нарх дучор мешавад.

Навъи гарав	Диапазони танзим	Сабаб
Пули нақд / пасандозҳо	0%	Нархи хеле устувор
Коғазҳои қиматноки давлатӣ (маҳаллӣ, моёъ)	10%	Хатари пасти қарзӣ ва бозорӣ
Коғазҳои қиматноки давлатӣ (хориҷӣ)	15%	Ноустувории асъор ва фоида
Бондҳои корпоративӣ	40%	Хатари қарзӣ ва пардохтпазирии паст
Сарвати ғайриманқул	60%	Мураккабии аз нав арзёбӣ ва татбиқ
Таҷҳизот/амволи манқул	70%	Тағйирёбии назарраси нархҳо

44. Ҳамин тариқ, шӯъбаи ваколатдори Вазорати молия бояд категорияи хавфи лоиҳаро муайян кунад, фоизи зарурии гаравро аз маблағи кафолат муқаррар кунад, доройҳоро аз қарзгиранда ҳамчун гарав қабул кунад, арзиши онҳоро мувофиқи чадвал танзим кунад, риояи ҳадди муқарраршударо тафтиш кунад ва натиҷаро дар ҳулоса сабт кунад (нигаред ба мисоли ҳисобкунӣ дар қуттии 2). Арзиши гарав мувофиқи Стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (IFRS) мунтазам аз нав баҳогузорӣ карда мешавад. Агар арзиши гарав аз ҳадди муқарраршуда пасттар бошад, қарзгиранда вазифадор аст, ки гаравро пурра кунад ё доройҳоро иваз кунад. Агар гарав мавҷуд бошад, ҳадди ақали ҳаққи кафолат (0,05%) татбиқ карда мешавад (қуттии 2 мисоли чунин ҳисобкуниро нишон медиҳад).

Иловаи 2. Намунаи истифодаи гарав

Фарз мекунем, ки як корхонаи давлатӣ бо кафолати давлатӣ 100 миллион сомонӣ

қарз мегирад. Бар асоси ҳисобкунии хатари қарзӣ, лоиҳа ҳамчун хатари миёна тасниф карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки гарав бояд ҳадди аққал 30% маблағи кафолат ё 30 миллион сомони ро ташкил диҳад.

Қарзгиранда ҳамчун гарав облигатсияҳои корпоративӣ пешниҳод мекунад. Мувофиқи қадвали танзим, ба облигатсияҳои корпоративӣ танзими 40% татбиқ карда мешавад. Ин маънои онро дорад, ки арзиши онҳо тахфиф карда мешавад: агар арзиши номиналии облигатсияҳо 50 миллион сомонӣ бошад, пас пас аз танзими танзим, онҳо танҳо 30 миллион сомони ро фаро мегиранд. Ҳамин тарик, ҳадди ниҳони фарогирии зарурӣ ба даст оварда мешавад.

Ин облигатсияҳо бояд нимсола аз нав баҳогузори карда шаванд (барои хатари мӯътадил). Агар арзиши бозори онҳо коҳиш ёбад ва гарав дигар 30 миллион сомони ро пӯшонад, қарзгиранда вазифадор аст, ки гаравро пурра кунад ё дориҳоро иваз кунад.

Қадами 3. Таҳлили риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ ва ҳисоб кардани захираҳо барои кафолатҳо

45. Таҳлили риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ ва ҳисоб кардани захираҳо барои кафолатҳои давлатӣ дар доираи қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад. Мувофиқи моддаи 9 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», ҳадди ниҳони қарзи давлатии дохилӣ ва хориҷӣ, инчунин кафолатҳои давлатӣ ва зермаблағгузори ҳар сол аз ҷониби Қонун дар бораи Бучети давлатии Қумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд. Маҳдудиятҳо ҳам бо асъори миллий ва ҳам бо асъори хориҷӣ муайян карда мешаванд ва дар сурати риояи параметрҳо ҳадди аққал бо яке аз асъорҳои муайяншуда иҷрошуда ҳисобида мешаванд. Моддаи 27 инчунин муқаррар мекунад, ки ўҳдадориҳо аз иҷрои кафолатҳои давлатӣ ба миён меоянд, бояд аз бучети давлатӣ барои соли дахлдор иҷро карда шаванд ва дар гузориши иҷрои бучет инъикос карда шаванд.

46. Таҳлили риояи маҳдудиятҳои қарзи давлатӣ мувофиқи тартиби зерин анҷом дода мешавад.

- 1) **Муайян кардани маҳдудиятҳо.** Сарраёсати қарзи давлатӣ ва ҷалби сармоягузориҳои давлатии Вазорати молия аз Сарраёсати бучети давлатӣ маълумотро дар бораи ҳадди ниҳони қарзи давлатӣ, кафолатҳои давлатӣ ва зермаблағгузори қарзҳо, ки Қонун дар бораи бучети давлатии Қумҳурии Тоҷикистон барои соли молиявии оянда муқаррар кардааст, мегирад.
- 2) **Коллексиямаълумотбо дархост.** Бар асоси ҳулосаи Қадами 2, параметрҳои кафолати давлатӣ ё қарздиҳии зерпешниҳодшуда (миқдори ўҳдадориҳо, асъор, мӯҳлат) муқаррар карда мешаванд.
- 3) **Санҷиши риояи маҳдудиятҳо.** Муқоиса ҳамзамон дар ду самт гузаронида мешавад: бо пули миллий (сомонӣ) ва бо асъори хориҷӣ (масалан, доллари ИМА). Агар нишондиҳандаҳо ҳадди ақал дар яке аз ин самтҳо ба ҳадди муқарраршуда мувофиқат кунанд, ин маҳдудият риояшуда ҳисобида мешавад.

4) **Сабти натича.** Натичаҳои аудит дар гузорише, ки аз ҷониби шӯъбаи ваколатдори Вазорати молия нашр мешавад, сабт карда мешаванд. Дар гузориш маблағи уҳдадорихо бо асъори миллӣ ва хориҷӣ, маҳдудиятҳои муқаррарнамудаи қонун ва ҳулоса дар бораи риоя ё накардани маҳдудият нишон дода шудааст.

47. Ҳамзамон бо тасдиқи лимитҳо, воҳиди ваколатдори Вазорати молия маблағи захираеро, ки барои пӯшонидани уҳдадорихои эҳтимоли тибқи кафолати давлатӣ ё шартномаи қарздиҳии зерлозим зарур аст, ҳисоб мекунад. Захира дар доираи бучаи давлатӣ ташаккул ёфта, дар гузориши дархост инъикос меёбад. Дар марҳилаи аввал усули соддакардашуда истифода мешавад: маблағи захира дар асоси амалияи муқарраршудаи Вазорати молия муайян карда мешавад ва бо пули миллӣ муқаррар карда мешавад. Баъдан, бо ҷамъ шудани маълумот ва афзоиши иқтидори кормандони он, Вазорати молия методологияи ҳисоб кардани талафоти пешбинишударо дар асоси амалияи байналмилалӣ тасдиқ мекунад. Пас аз қабул, ин бахш навсозӣ мешавад ва ҳисобкунии захира ба талафоти пешбинишуда асос меёбад.

48. Агар маҳдудиятҳо риоя шаванд ва захира муайян карда шавад, дархост барои баррасии минбаъда ҳамчун як қисми аудити молиявӣ қабул карда мешавад. Дар асоси натиҷаҳои ин марҳила, воҳиди ваколатдори Вазорати молия ҳулосаро дар бораи аудити молиявӣ дар шакли муқарраршуда омода мекунад (нигаред ба Замимаи 2). Ҳамзамон, ёддоште дода мешавад, ки параметрҳои кафолати давлатӣ ва маблағи захираеро, ки бояд дар бучаи давлатӣ инъикос карда шавад, муайян мекунад.

4.3. Марҳилаи 3. Омодасозӣ, қабули қарор ва бақайдгирии кафолатҳои давлатӣ ва созишномаҳои зерқарзӣ

49. Татбиқи ин марҳила бар асоси санадҳои меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад. Мувофиқи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда», Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи беруна таъсис дода шудааст, ки онро Вазири молия роҳбарӣ мекунад. Қарори Ҳукумати №385 (банди 4) ба Комиссияи байниидоравӣ ваколати татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба қарзгирии беруна ва қабули қарорҳо дар бораи ҷалб, таъмин ва баргардонидани қарзҳои хориҷӣ медиҳад. Тибқи банди 13-и ҳамин қарор, Вазорати молия натиҷаҳои таҳлили коршиносии комиссияро ҷамъбаст мекунад ва шартҳои қарзӣ ва молиявии лоиҳахоро барои қабули қарор арзёбӣ мекунад. Ғайр аз ин, моддаи 19 Қонун бақайдгирӣ ва баҳисобгирии қарзи давлатиро дар системаи ягонаи электронӣ ва моддаи 28 бақайдгирӣ ва баҳисобгирии кафолатҳои давлатиро дар ҳамон система пешбинӣ мекунад.

50. Марҳилаи 3 дар чор марҳилаи пайдарпай амалӣ карда мешавад.

Қадами 1. Пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ба Комиссияи байниидоравӣ. Ба комиссия бастаи ҳуҷҷатҳо, аз ҷумла маводҳои пешакии санҷиш (марҳилаи 1), хулосаи Вазорати молия дар бораи натиҷаҳои аудити молиявӣ (марҳилаи 2), инчунин хулосаҳои коршиносони Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдо, вазорати дахлдор ва Вазорати адлия фиристода мешаванд. Котиботи комиссия (Вазорати молия) кафолат медиҳад, ки бастаи пеш аз ҷаласа ба аъзои комиссия тақсим карда мешавад.

Қадами 2. Кори Комиссияи байниидоравӣ. Комиссия дархостхоро мувофиқи Қарори №385 баррасӣ мекунад. Дар доираи салоҳияти худ, комиссия дар бораи мувофиқ будани пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ қарор қабул мекунад. Қарор дар протоколи ҷаласаи комиссия сабт карда мешавад. Шаблони протоколи ҷаласаи Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи хориҷии давлатӣ дар Замимаи 3 оварда шудааст.

Қадами 3. Имзо ва тасдиқ аз ҷониби Ҳукумат. Агар комиссия қарори мусбат қабул кунад, Вазорати молия лоиҳаи қарор ва асосномаи Ҳукуматро омода мекунад. Қарор аз ҷониби Ҳукумат тасдиқ карда мешавад, ки пас аз он созишномаи кафолати давлатӣ аз ҷониби Вазири молия ё шахсе, ки ба сифати ӯ амал мекунад, имзо карда мешавад. Созишнома аз рӯзи имзо эътибор пайдо мекунад, агар тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад. Дар сурати қарздиҳии зерқарзӣ, Вазорати молия созишномаи дахлдорро дар асоси таҳия ва имзо мекунад. шартномаи асосӣ (шартномаи қарз), ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст. Пас аз тасдиқи қарор, қарзгирандагон ва қарздиҳандагон аз қарори қабулшуда огоҳ карда мешаванд.

Қадами 4. Бақайдгирӣ. Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолатҳои давлатӣ ва шартномаҳои қарздиҳии зерқарзиро ба қайд гирифта, сабт мекунад ва барои дурустии ин сабтҳо масъул аст. Кафолатҳои давлатӣ ҳамчун шартномаҳои кафолатие, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудаанд, ба қайд гирифта мешаванд, дар ҳоле ки фондҳои қарздиҳии зерқарзӣ ҳамчун шартномаҳои қарздиҳии зерқарзӣ, ки байни Вазорати молия ва манфиатгирандагони ниҳой баста шудаанд, ба қайд гирифта мешаванд. Ҳуҷҷатҳои, ки бояд ба қайд гирифта шаванд, дар давоми даҳ рӯз пас аз имзо ба Вазорати молия пешниҳод карда мешаванд. Бақайдгирӣ дар давоми се рӯз пас аз пешниҳоди аслҳо

сурат мегирад ва шаҳодатномаи бақайдгирӣ дода мешавад. Сабтҳо дар системаи ягонаи электронии қарзи давлатӣ ва кафолатҳои давлатӣ нигоҳ дошта мешаванд.

4.4. Марҳилаи 4. Иҷрои ӯҳдадориҳои қарзгиранда ва назорати иҷрои онҳо

51. Чаҳорчӯбаи танзимкунандаи иҷрои уҳдадориҳо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдодашуда» муқаррар шудааст. Мувофиқи моддаи 5, Вазорати молия қарзи давлатиро идора мекунад, ки тамоми амалҳои марбут ба иҷро ва назорати уҳдадориҳоро дар бар мегирад. Моддаи 33 ваколатҳои Вазорати молияро барои идора ва назорати маблағҳои субсидияшуда, аз ҷумла уҳдадориҳои қарзгиранда барои пешниҳоди гузоришҳо дар бораи уҳдадориҳои, ки аз кафолати давлатӣ бармеоянд, муқаррар мекунад. Моддаи 27 тартиби иҷрои кафолати давлатиро танзим мекунад: дар сурати аз ҷониби қарзгиранда иҷро накардани уҳдадориҳо, қарздиҳанда ҳуқуқ дорад ба Вазорати молия барои иҷрои кафолат муроҷиат кунад.

52. Татбиқи марҳилаи 4 дар панҷ марҳилаи пайдарпай анҷом дода мешавад.

Қадами 1. Иҷрои уҳдадориҳои қарзгиранда. Вазорати молия тасдиқ мекунад, ки пардохтҳо аз қарзгиранда тибқи чадвал гирифта шудаанд, маълумотро бо қарздиҳанда ва ҳуҷжатҳои бонкӣ муқоиса мекунад ва пардохтро дар системаи баҳисобгирии қарзи давлатӣ ва кафолатҳо сабт мекунад. Пас аз пардохти пурра, шартнома ҳамчун анҷомёфта қайд карда мешавад. Сабт бо истифода аз шаблони дар Замимаи 4, "Вуруд дар системаи баҳисобгирӣ" пешниҳодшуда анҷом дода мешавад.

Қадами 2. Назорати иҷроӣ. Вазорати молия мунтазам иҷрои уҳдадориҳоро, ҳадди ақал солона ва барои лоиҳаҳои хатарнок зуд-зудтар, назорат мекунад. Аз қарзгирандагон хоҳиш карда мешавад, ки дар бораи вазъи молиявӣ ва истифодаи маблағҳои худ гузориш пешниҳод кунанд ва сохтори қарз ва қобилияти пардохтии онҳо таҳлил карда мешавад. Дар ҳолати зарурӣ мониторинги ҷисмонии лоиҳаҳо гузаронида мешавад. Бояд қайд кард, ки қарзгирандагон барои истифодаи маблағҳои тибқи кафолатҳои давлатӣ ё ҳамчун зерқарзӣ гирифташуда қатъиян мувофиқи шартҳои созишнома масъуланд. Агар қарзгирандагони мушкилдор муайян карда шаванд, ёддоште таҳия карда мешавад, ки чораҳои мувофиқро пешниҳод мекунад (нигаред ба Замимаи 4, "Ёддошт дар бораи натиҷаҳои мониторинг").

Қадами 3. Иҷрои уҳдадориҳо аз ҷониби Вазорати молия. Агар қарздиҳанда огоҳинома дар бораи иҷро накардани уҳдадориҳои қарзгирандаро пешниҳод кунад, Вазорати молия вайронкуниро тасдиқ мекунад, ҳулосаи хатгӣ дар бораи интиқоли уҳдадориҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон медиҳад ва аз маблағҳои буҷет ба қарздиҳанда пардохт мекунад. Ҷаҳдҳои ҳамаҷонибаи қарзи давлатӣ дар дохили кишвар ё берунӣ сабт карда мешавад. Даъво барои баргардонидани маблағҳои пардохтшуда ба қарзгиранда тавассути муроҷиати такрорӣ фиристода мешавад. Дар ҳолати зарурӣ, чораҳои амниятӣ, аз ҷумла мусодираи амволи гаравӣ оғоз карда мешаванд. Ҳуҷжатҳо бо истифода аз шаклҳои шаблони дар Замимаи 4 "Ҳулосаи Вазорати молия дар бораи интиқоли уҳдадориҳо" ва "Даъвои муроҷиатӣ ба қарзгиранда" пешниҳодшуда омода карда мешаванд.

Қадами 4. Таҷдиди сохтори уҳдадориҳо. Дар сурати мушкilotи молиявӣ қарзгиранда ё дер пардохтҳо, Вазорати молия дархости расмӣ қарзгиранда ва қарздиҳандаро барои таҷдиди сохтор қабул мекунад, ҳуҷжатҳоро баррасӣ мекунад ва баррасии дархостро бо иштироки мақомоти ваколатдор ташкил мекунад. Дар асоси баррасӣ, барои Ҳукумат лоиҳаи қарор омода карда мешавад. Дар сурати мусбат будани қарор, созишномаи иловагӣ ба созишномаи қарз, зерқарзӣ ё кафолат тартиб дода мешавад. Кафолати давлатӣ тасдиқ ё иваз карда мешавад, аммо маблағи он наметавонад аз асл зиёдтар бошад. Дар сурати иваз

кардани қарзгиранда, қобилияти қарзӣ ва риояи талаботи қонунии онҳо тафтиш карда мешавад. Ҳуччат бо истифода аз шаблони дар Замимаи 4, "Созишномаи иловагӣ оид ба таҷдиди сохтор" пешниҳодшуда омода карда мешавад.

Қадами 5. Қатъ ва бекор кардани ӯҳдадориҳо. Вазорати молия қатъи ӯҳдадориҳоро пас аз иҷрои пурра, ба охир расидани мӯҳлат ё дигар асосҳо сабт мекунад. Дар сурати вайрон кардани шартҳои созишнома, он ҳуқуқ дорад бекор кардани қарздиҳии зерқарзиро оғоз кунад. Дар сурати руҳ додани ҳодисаи қарздиҳанда, даъвои қарздиҳанда баррасӣ мешавад ва дар бораи пардохт қарор қабул карда мешавад. Агар маблағҳои захиравӣ нокифоя бошанд, Вазорати молия ба Ҳукумат пешниҳодро барои баргардонидани ӯҳдадорӣ омода мекунад. Баргардонидани маблағҳои пардохтшуда ба бучет тавассути мурочиати такрорӣ таъмин карда мешавад. Ҳуччат бо истифода аз шаблони дар Замимаи 4, Қарори Вазорати молия дар бораи бекор кардан/қатъ кардани ӯҳдадориҳо пешниҳодшуда, таҳия карда мешавад.

4.5. Марҳилаи 5. Гузоришдихӣ, таблиғ ва ифшои иттилоот

Чаҳорҷӯбаи танзимкунандаи ин марҳила дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзи давлатӣ ва қарзи аз ҷониби давлат кафолатдошуда» муқаррар шудааст. Мувофиқи моддаи 5, Вазорати молия қарзи давлатиро идора мекунад, аз ҷумла ташкили ҳисоботдихӣ ва назорати иҷрои уҳдадорихоро анҷом медиҳад. Моддаи 33 салоҳияти Вазорати молияро дар идоракунӣ ва назорати маблағҳое, ки барои зермаблағгузори қарзҳо пешбинӣ шудаанд, муайян мекунад ва уҳдадории қарзгирандагонро барои пешниҳоди гузоришҳо дар бораи уҳдадорихое, ки аз кафолати давлатӣ бармеоянд, муқаррар мекунад. Ғайр аз ин, моддаи 27 тартиби иҷрои кафолати давлатӣ ва ҳамкориҳои Вазорати молия бо қарздиҳандагонро дар сурати иҷро накардани уҳдадорихои қарзгиранда танзим мекунад.

Қадами 1. Ҳисоботдихӣ дар бораи қарзгиранда. Қарзгирандагоне, ки кафолатҳои давлатӣ ё қарзҳои субсидияшуда гирифтаанд, бояд ба Вазорати молия ҳисоботҳои мунтазам пешниҳод кунанд. Ин ҳисоботҳо нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ (фоиданокӣ, пардохтпазирӣ, қобилияти пардохт), маълумот дар бораи риояи ҷадвали пардохт ва истифодаи мақсадноки маблағҳоро инъикос мекунанд. Маълумот дар шакли муқарраршуда ва дар мӯҳлатҳои муайяншуда пешниҳод карда мешаванд, ки ба Вазорати молия имкон медиҳад, ки вазъи молиявии қарзгиранда ва қобилияти иҷрои уҳдадорихои худро фавран арзёбӣ кунад. Шаблони шакли ҳисоботи қарзгиранда дар Замимаи 5 оварда шудааст.

Қадами 2. Ҳисоботдихии бонкҳои ваколатдор ва миёнаравони молиявӣ. Бонкҳо ва миёнаравони молиявӣ, ки дар таъмини филиалҳо иштирок мекунанд, бояд ба Вазорати молия дар бораи пардохтҳои анҷомдошуда, баргардонидани маблағҳо ва ҳама гуна вайронкуниҳои муайяншудаи уҳдадорихои қарзгирандагон ҳисобот пешниҳод кунанд. Ин маълумот дар шакли стандартишуда пешниҳод карда мешавад, ки ба Вазорати молия имкон медиҳад, ки онҳоро бо гузоришҳои қарзгирандагон муқоиса кунад ва ҳама гуна номувофиқатиро муайян кунад. Ин амалия назорати дукаратара таъмин мекунад ва эътимоднокии маълумотро зиёд мекунад. Шаблони шакли ҳисоботи бонк ё миёнарав дар Замимаи 5 оварда шудааст.

Қадами 3. Ҳисоботҳои муттаҳидаи Вазорати молия. Вазорати молия дар асоси маълумоти қарзгиранда ва миёнаравон ҳисоботҳои семоҳа ва солонро дар бораи қарзи давлатӣ, аз ҷумла маълумот дар бораи кафолатҳои додашуда ва қарзҳои субсидияшуда, таҳия мекунад. Ин ҳисоботҳо ҳаҷми уҳдадорихо, вазъи онҳоро инъикос мекунанд, инчунин хатарҳоро таҳлил мекунанд ва тавсияҳоро барои коҳиш додани хатар таҳия мекунанд. Ҳисоботҳои муттаҳидшуда ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд, ки бо ин роҳ назорати парлумонӣ ва Ҳукумати таъмин мекунад. Сохтори ҳисоботи муттаҳидшудаи Вазорати молия дар Замимаи 5 оварда шудааст.

Қадами 4. Ошкоркунӣ ва таблиғот. Вазорати молия вазифадор аст, ки маълумотро дар бораи кафолатҳои давлатӣ ва ширкатҳои фаръӣ тавассути ҳуҷҷатҳои бучетӣ, гузоришҳои қарзи давлатӣ ва гузоришҳои хатари молиявӣ паҳн кунад. Ин маълумот дар формате нашр мешавад, ки барои мардум ва шарикони байналмилалӣ дастрас аст ва шаффофият ва эътимоднокии сиёсати идоракунии қарзро таъмин мекунад. Маълумот дар вебсайти расмии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир карда шудааст.

Муқаррароти ниҳой

Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои идоракунии умумии ин Дастурамал масъул аст. Он вазифадор аст, ки ҳуҷҷатро ҳадди ақал як маротиба дар панҷ сол аз нав дида барояд, то мувофиқат ва мутобиқати онро ба қонунгузории амалкунанда ва стандартҳои байналмилалӣ амалкунанда таъмин намояд. Ҳангоми баррасӣ амалияи пешниҳоди қафолатҳои давлатӣ ва маблағҳои қарздиҳии зерқарзӣ, риояи талаботи муқарраршуда аз ҷониби қарзгирандагон ва натиҷаҳои мониторинг ва гузоришдиҳӣ оид ба ӯҳдадорихои қафолатнок ба назар гирифта мешаванд.

Сарраёсати қарзи давлатӣ ва сармоягузории давлатии Вазорати молия ва зербахшҳои он Дастурамалро мустақиман идора мекунад. Онҳо ҳамаи қафолатҳои давлатӣ ва созишномаҳои қарздиҳии зербахшро, ки ба корхонаҳои давлатӣ ва дигар шахсони ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудаанд, ба қайд мегиранд, назорат мекунад ва гузориш медиҳанд. Дар сурати зарурати тағйирот, ин Раёсат тағйиротҳоро омода мекунад ва онҳоро барои баррасӣ ва тасдиқ ба Вазири молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мекунад.

Замимаи 1. Усули арзёбии хавфъи қарзии қарзгиранда

Муқаддима

Ин методология қисми Дастурамалҳо оид ба пешниҳоди кафолатҳои давлатӣ ва қарздиҳии зерқарзӣ буда, барои арзёбии қобилияти қарзгиранда барои хизматрасонӣ ва баргардонидани қарзи бо кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ таъминшуда ва ба ҳадди ақал расонидани хатари иҷро накардани қарз пешбинӣ шудааст.

Ин методология бар асоси Воситаи санчиши саломатии SOE IMF асос ёфтааст, ки аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои арзёбии хатарҳои молиявии корхонаҳои давлатӣ истифода мешавад. Аммо, хусусияти беназири ин восита дар он аст, ки онро на танҳо барои таҳлили бахши корхонаҳои давлатӣ, балки барои арзёбии қобилияти пардохтпазирӣ ва қобилияти қарзгирии қарзгирандаи мушаххасе, ки барои дастгирии давлатӣ мурочиат мекунад, низ истифода бурдан мумкин аст, зеро он ба арзёбии хатари қарзӣ асос ёфтааст.

Дар доираи ин методология, се ҷанбаи асосӣ мавриди таҳлил қарор мегиранд: қобилияти пардохтпазирӣ, қобилияти қарзгирӣ ва ғаёолияти қарзгиранда.

Вазъи устувори молиявии шахси ҳуқуқӣ асоси қобилияти он барои қонеъ кардани саривақтии талаботи пардохт мувофиқи шартномаҳои басташуда, хизматрасонӣ ва пардохти ӯҳдадорихои қарзӣ, пардохти музди меҳнат ба кормандон ва иҷрои ӯҳдадорихои андоз ва дигар ӯҳдадорихо дар назди давлат мебошад.

Қобилияти пардохтпазирӣ аз рӯи қобилияти қарзгиранда барои иҷрои саривақтӣ ва пурраи ӯҳдадорихои кӯтоҳмуддат муайян карда мешавад. Ҳангоми арзёбии вазъи молиявии кӯтоҳмуддат, меъёрҳои асосӣ нишондиҳандаҳои пардохтпазирӣ ва қобилияти пардохтпазирӣ мебошанд, ки қобилияти субъекти соҳибкориро барои пардохти ӯҳдадорихои ҷорӣ худ бе таъхир инъикос мекунад.

Қобилияти қарзгирӣ устувори дарозмуддати вазъи молиявӣ ва қобилияти қарзгирандаро барои пардохти қарзи худ тавсиф мекунад. Яке аз хусусиятҳои асосии вазъи молиявии шахси ҳуқуқӣ устувори дарозмуддати он аст: қобилияти пардохти саривақтии қарз устувори молиявӣ ва эътимоднокии субъекти тичоратро нишон медиҳад.

Ҷаёолияти тичорат тавассути нишондиҳандаҳои ғоиданокӣ арзёбӣ карда мешавад, ки муайян мекунад, ки дороиҳо ва сармоя то чӣ андоза самаранок ва самаранок истифода мешаванд. Нишондиҳандаҳои ғоиданокӣ барои арзёбии самаранокии умумии сармоягузори дар ғаёолияти шахси ҳуқуқӣ тарҳрезӣ шудаанд ва қобилияти ширкатро барои ба даст овардани даромади кофӣ барои пӯшонидани хароҷот ва таъмини рушди устувор инъикос мекунад.

Ҳамин тариқ, арзёбии ҳамаҷонибаи қобилияти пардохтпазирӣ, қобилияти қарзгирӣ ва ғаёолияти қарзгиранда имкон медиҳад, ки вазъи молиявии он ва хатарҳои марбут ба пешниҳоди кафолати давлатӣ ё зерқарзӣ пурра дарк карда шаванд.

Тартиби гузаронидани арзёбӣ

Арзёбии қобилияти пардохтпазирӣ ва қобилияти қарзгирии қарзгиранда мувофиқи қадамҳои зерин анҷом дода мешавад, ки таҳлили пурра ва қабули қарорро таъмин мекунад.

- Қадами 1. Пешниҳоди маълумот аз ҷониби қарзгиранда
- Қадами 2. Санҷиши пуррагӣ ва тасдиқи маълумот
- Қадами 3. Ҳисоб кардани нишондиҳандаҳо
- Қадами 4. Таҳияи натиҷаҳои арзёбии хатари қарзӣ
- Қадами 5. Омода кардани хулоса
- Қадами 6: Қабули қарор дар бораи пешниҳоди дастгирӣ

Қадами 1. Пешниҳоди маълумот аз ҷониби қарзгиранда

Довталаб бояд ҳисоботи молиявиро дар шаклҳои тасдиқкардаи Вазорати молия пешниҳод кунад. Барои осонии пур кардан, шаблони Excel истифода мешавад, ки дар он варақаи "Метамәълумоти ҳисоботи молиявӣ" рӯйхати пурраи нишондиҳандаҳои заруриро дар бар мегирад. Замимаи ин методология намунаҳои ҳисоботи асосии молиявиро дар шакли хулоса - тавозун, ҳисоботи фоида ва зиён ва ҳисоботи чараёни пулӣ пешниҳод мекунад.

Қадами 2. Санҷиши пуррагӣ ва тасдиқи маълумот

Шуъбаи ваколатдори Вазорати молия ҳуҷҷатҳои пешниҳодшударо қабул мекунад ва пуррагӣ ва мутобиқати онҳоро ба талаботи муқарраршуда тасдиқ мекунад. Маълумоти молиявӣ ба воситаи санҷиши саломатии SOE IMF ворид карда мешавад, ки на танҳо нишондиҳандаҳоро систематизатсия мекунад, балки ба таври худкор санҷиши асосии тавозунро дар асоси формулаи "Дороиҳо = Уҳдадориҳо + Сармоя" анҷом медиҳад.

Агар маълумоти нопурра ё нодуруст ошкор карда шавад, арзёбӣ то гирифтани маводҳои равшан ва ислоҳшуда аз қарзгиранда боздошта мешавад. Ин қадам ҳам пуррагии шаклҳои пешниҳодшуда ва ҳам дақиқии нишондиҳандаҳои асосии молиявиро таъмин мекунад.

Қадами 3. Ҳисоб кардани нишондиҳандаҳо

Мутахассисони Вазорати молия нишондиҳандаҳои калидиро, ки пардохтпазирӣ, пардохтпазирӣ ва фойданокии қарзгирандаро инъикос мекунанд, ҳисоб мекунанд. Ҳисобҳо бо истифода аз формулаҳои муқарраршуда ва шаблони Health Check Tool Excel, ки нишондиҳандаҳоро аз рӯи категорияи хавф тасниф мекунад, анҷом дода мешаванд.

Рӯйхати нишондиҳандаҳо, формулаҳо ва хусусиятҳои мухтасари онҳо дар Ҷадвали 1 оварда шудаанд. Сатҳи остонаи арзишҳо, ки ба категорияҳои хавф мувофиқат мекунанд, дар Ҷадвали 2 оварда шудаанд.

Ҷадвали 1. Ҳисобкунии нишондиҳандаҳо

Гурӯҳи нишондиҳандаҳо	Номи нишондиҳанда	Формула	Тавсифи мухтасар
Пардохтпазирӣ	Коеффитсиенти ликвиднокии қорӣ	Дороиҳои қорӣ / ӯҳдадориҳои қорӣ	Арзёбии умумии пардохтпазирии дороиҳо
Пардохтпазирӣ	Таносуби зуд	(Дороиҳои қорӣ - захираҳо) / ӯҳдадориҳои қорӣ	Қобилияти иҷрои ӯҳдадориҳо бо истифода аз дороиҳои зудтарин
Пардохтпазирӣ	Гардиши дебиторӣ	Даромад / Қарзи миёнаи дебиторӣ	Меъёри бозпардохти қарз аз ҷониби харидорон
Пардохтпазирӣ	Гардиши қарзҳои дебиторӣ	Нархи хароҷот / қарзҳои миёнаи пардохтшаванда	Суръати пардохти қарзҳо ба таъминкунандагон
Қобилияти пардохтпазирӣ	Қарз ба дороиҳо	ӯҳдадориҳо / Дороиҳо	Ҳиссаи уҳдадориҳо дар маблағгузории ширкат
Қобилияти пардохтпазирӣ	Таносуби қарз ба сармоя	ӯҳдадориҳо / Сармоя	Таносуби қарз ба сармоя
Қобилияти пардохтпазирӣ	Қарз ба PDPNIA	Қарзи умумӣ / PDPNIA	Пардохти қарз дар сатҳи кунунии қараёни пул
Қобилияти пардохтпазирӣ	Коеффитсиенти фарогирии фоизҳо	PDPN / хароҷоти молиявӣ	Қобилияти пӯшонидани фоизҳо бо фонди амалиётӣ
Қобилияти пардохтпазирӣ	Коеффитсиенти пӯшонидани фоизи пули нақд	Қараёни пули нақд / хароҷоти молиявӣ	Қобилияти пӯшонидани фоизҳо бо қараёни пули нақд
Қобилияти пардохтпазирӣ	Коеффитсиенти фарогирии хизматрасонии қарз	Қараёни пули қарзи умумӣ	Қобилияти пардохти қарзи қамъшуда

Фоиданокӣ	Меъёри фоида аз дороиҳо	Фоидаи холис / дороиҳо	Самаранокии истифодаи дороиҳо
Фоиданокӣ	Меъёри фоида аз сармоя	Фоидаи холис / Сармоя	Фоида аз сармояи сахмдорон
Фоиданокӣ	Самаранокии харочот	Даромад Харочоти амалиётӣ	Қобилияти пӯшонидани харочот бо даромад

Ҷадвали 2. Сатҳи остонаи нишондиҳандаҳо аз рӯи категорияҳои хавф

Нишондиҳанда	Категорияи 1	Категорияи 2	Категорияи 3	Категорияи 4	Категорияи 5
Меъёри фоида аз дороиҳо	> 10%	5–10%	0–5%	-10–0%	< -10%
Меъёри фоида аз сармоя	> 20%	10–20%	0–10%	-10–0%	< -10%
Самаранокии харочот	> 1.5	1.3–1.5	1.0–1.3	0.8–1.0	<0.8
Коэффитсиенти ликвиднокии чорӣ	> 2.0	1.5–2.0	1.3–1.5	1.0–1.3	< 1.0
Таносуби зуд	> 1.2	1.0–1.2	0.8–1.0	0.7–0.8	<0.7
Гардиши қарзҳои дебиторӣ (рӯзҳо)	< 30	30–40	40–50	50–75	> 75
Гардиши қарзҳои дебиторӣ (рӯзҳо)	< 30	30–60	60–90	90–120	> 120
Қарз ба дороиҳо	<30%	30–50%	50–80%	80–100%	> 100%
Таносуби қарз ба сармоя	<0.5	0.5–1.0	1.0–1.5	1.5–2.0	> 2.0
Қарз ба PDPNIA	< 1.5	1.5–2.0	2.0–3.0	3.0–5.0	> 5.0
Коэффитсиенти фарогирии фоизҳо	> 2.0	1.5–2.0	1.2–1.5	1.0–1.2	< 1.0

Коэффитсиенти пӯшонидани фоизи пули нақд	> 3.0	2.0–3.0	1.5–2.0	1.0–1.5	< 1.0
Коэффитсиенти фарогирии хизматрасонии қарз	> 0.8	0.6–0.8	0.4–0.6	0.3–0.4	<0.3

Қадами 4. Таҳияи натиҷаҳои арзёбии хавфҳои қарзӣ

Натиҷаҳои ҳисобкунӣ дар чадвали ҷамъбасти сабт қарда мешаванд, ки дар он ба ҳар як нишондиҳанда категорияи хавф аз 1 то 5 дода мешавад. Дар асоси таснифи нишондиҳандаҳо, сатҳи умумии хавфи қарзгиранда муайян қарда мешавад. (Ба чадвали ҷамъбасти намунавии 3 нигаред)

Барои муайян кардани сатҳи умумии хатар, миёнаи арифметикии категорияҳо дар ҳамаи нишондиҳандаҳои ҳисобшуда истифода мешавад. Миёнаи натиҷавӣ то адади пурраи наздиктарин, ки ба категорияи ниҳоии хатар мувофиқат мекунад, мудаввар қарда мешавад. Сипас категорияҳои хавф ба се сатҳ ҷамъ қарда мешаванд:

- **хавфҳои паст**— арзиши миёна ба категорияҳои 1-2 мувофиқат мекунад;
- **хавфҳои миёна**— арзиши миёна ба категорияи 3 мувофиқат мекунад;
- **хавфҳои баланд**— арзиши миёна ба категорияҳои 4-5 мувофиқат мекунад.

Чадвали 3. Намунаи чадвали ҷамъбасти арзёбии қарзгиранда

Гурӯҳи нишондиҳандаҳо	Номи нишондиҳанда	Категорияи хатар
Фоиданокӣ	Меъёри фоида аз дороиҳо	Категорияи 1
Фоиданокӣ	Меъёри фоида аз сармоя	Категорияи 1
Фоиданокӣ	Самаранокии хароҷот	Категорияи 3
Пардохтпазирӣ	Коэффитсиенти ликвиднокии ҷорӣ	Категорияи 5
Пардохтпазирӣ	Таносуби зуд	Категорияи 5
Пардохтпазирӣ	Гардиши дебиторӣ	Категорияи 5
Пардохтпазирӣ	Гардиши қарзҳои дебиторӣ	Категорияи 5
Қобилияти пардохтпазирӣ	Қарз ба дороиҳо	Категорияи 4
Қобилияти пардохтпазирӣ	Таносуби қарз ба сармоя	Категорияи 5
Қобилияти пардохтпазирӣ	Қарз ба PDPNIA	Категорияи 5
Қобилияти пардохтпазирӣ	Коэффитсиенти фарогирии фоизҳо	Категорияи 1
Қобилияти	Коэффитсиенти пӯшонидани фоизи пули	Категорияи 1

пардохтпазирӣ	нақд	
Қобилияти пардохтпазирӣ	Коэффитсиенти фарогирии хизматрасонии қарз	Категорияи 3
Рейтинги умумии хавф	Миёна арифметикӣ	Категорияи 3

Рейтинги умумии хатари қарзгиранда дар ин мисол ба сатҳи миёнаи хатар (категорияи 3) мувофиқат мекунад. Ин маънои онро дорад, ки вазъи молиявӣ бо омезиши ҷиҳатҳои қавӣ ва заъф тавсиф мешавад: ғоиданокии баланд ва қобилияти пӯшонидани ғоизҳо бо пардохтпазирӣ паст ва сатҳи баланди қарз мувозинат карда мешаванд.

Қадами 5. Омода кардани хулоса

Хулоса дар бораи хатари қарзии довталаб аз ҷониби шӯъбаи ваколатдори Вазорати молия омода карда мешавад ва ҳамчун асос барои муайян кардани шароити молиявии пешниҳоди кафолати давлатӣ ё маблағҳои қарздиҳии зерҳисоб хизмат мекунад.

Қадами 6: Қабули қарор дар бораи пешниҳоди дастгирӣ

Вобаста аз сатҳи хатар, усулҳои зерин истифода мешаванд:

- дар ҳолати хатари кам - шартҳои стандартӣ ё имтиёзноки дастгирӣ;
- барои хавфи миёна - талаботи иловагӣ, аз ҷумла гарав ё меъёрҳои ғоизии баландтар;
- Дар сурати хатари баланд, дархост рад карда мешавад ё барои баррасӣ ба Ҳукумат ба таври инфиродӣ фиристода мешавад.

Замима ба Методологияи арзёбии қобилияти пардохтпазирӣ ва қобилияти қарзгирии қарзгиранда. Намунаҳои шаклҳои ҳисоботи молиявӣ

Ҳисоботи тавозунӣ (хулоса)

Нишондиҳанда	Маънӣ
Пули нақд ва муодили он	...
Дебиторҳои тичоратӣ	...
Саҳмияҳо	...
Дигар доройҳои ҷорӣ	...
Ҷамъи доройҳои ҷорӣ	...
Воситаҳои асосӣ (арзиши холис)	...
Дигар доройҳои дарозмуддат	...
Ҷамъи доройҳо	...
Қарзи кӯтоҳмуддат	...
Ҳисобҳои тичоратии пардохтшаванда	...
Дигар ўҳдадорихои ҷорӣ	...
Ҷамъи ўҳдадорихои ҷорӣ	...
Қарзи дарозмуддат	...
Дигар ўҳдадорихои дарозмуддат	...
Ўҳдадорихои умумӣ	...

Баробарӣ	...
Чамъи ӯҳдадорихо ва сармоя	...

Ҳисоботи даромад (хулоса)

Нишондиханда	Маънӣ
Даромад аз фаъолияти тичоратӣ	...
Интиқолҳо аз давлат	...
Арзиши фурӯши маҳсулот	...
Даромади умумӣ	...
Дигар даромади амалиётӣ	...
Дигар харочоти амалиётӣ	...
Фоидаи амалиётӣ	...
Харочоти молиявӣ	...
Даромади молиявӣ	...
Дигар фоида/зарари соф	...
Фоидаи соф пеш аз андоз	...
Андози даромад	...
Фоидаи ҳолис	...
Дивидендҳо	...
Даромади нигоҳдошташуда барои сол	...

Ҳисоботи ҷараёни пули нақд (хулоса)

Нишондиханда	Маънӣ
Ҷараёнҳои пули нақд аз фаъолияти амалиётӣ	...
Ҷараёни пули нақд аз фаъолияти сармоягузорӣ	...
Ҷараёни пули нақд аз фаъолияти молиявӣ	...
Тағйироти ҳолиси пули нақд	...
Бақияи пули нақд дар охири давра	...

Замимаи 2. Шаблони варақае, ки дар марҳилаи 2 пур карда мешавад. Санчиши молиявӣ дархостҳо

Шаблони гузориши аудити молиявӣ (шакли пурра)

**Хулосаи шӯъбаи ваколатдори Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон
хангоми дархост барои кафолати давлатӣ/зерқарзӣ**

1. Арзёбии хатари қарзӣ (Қадами 1):

- Сатҳи умумии хатар: паст/миёна/баланд
- Категорияи хатари қарзӣ: _____
- Хулоса: _____

2. Шартҳои молиявӣ (Қадами 2):

- Пардохти кафолатӣ: _____% (дар доираи муқаррарнамудаи конун)
- Ҳаққи идоракунии хатар: _____ (маблағи уҳдадорихо х меъёри хавф)
- Меъёри фоизи қарзи зерқарзӣ: _____%
- Асъори созишнома: _____
- Хулоса: _____

3. Таҳлили лимит (Қадами 3):

Нишондиҳанда	Арзиш дархост	Тибқи Маҳдудияти муқарраршуда	Риояи (Ҳа/Не)	қоидаҳо
Бо пули миллӣ	_____	_____	_____	
Бо асъори хориҷӣ	_____	_____	_____	

- Хулосаи ниҳой: ба ҳадди ниҳой расид / ба ҳадди ниҳой расид

Хулосаи умумӣ:

Сана: _____

Идоракунии масъулиятнок: _____

Имзо: _____

Замимаи 3. Шаблони варақае, ки дар марҳилаи 3 пур карда мешавад. Омодасозӣ, қабули қарор ва бақайдгирии кафолатҳои давлатӣ ва созишномаҳои зерқарзӣ

Намунаи протоколи ҷаласаи Комиссияи байниидоравӣ оид ба қарзи берунаи давлатӣ

Рақами _____

Сана: _____

Ҷой: _____

Ҳозир:

Рӯзномаҳо:

Баррасии дархост (номи довталаб) барои пешниҳоди кафолати давлатӣ.

Маводҳои баррасишуда:

- Бастаи пешакии санчиш (Марҳилаи 1)
- Хулосаи Вазорати молия оид ба натиҷаҳои аудити молиявӣ (Марҳилаи 2)
- Андешаҳои коршиносони Вазорати рушди иқтисодӣ ва савдо, Вазорати саноат ва Вазорати адлия

Муҳокима:

Аъзоёни комиссия маводҳои пешниҳодшударо шунида, шартҳои пешниҳоди кафолати давлатиро баррасӣ карданд.

Ҳалли масъала:

Дар асоси маводи баррасишуда, комиссия қарор қабул кард.

дар бораи имконпазирӣ/номақсаднок будани пешниҳоди кафолати давлатӣ (муайян кунед);

Овоздиҳӣ:

Барои: _____

Бар зидди: _____

Худдорӣ аз овоздиҳӣ: _____

Имзони аъзои комиссия:

Замимаи 4. Шаблонҳои ҳуҷҷатҳои, ки дар марҳилаи 4 омода карда шудаанд. Иҷрои ӯҳдадориҳои қарзгиранда ва назорати иҷрои онҳо

Вуруд ба системаи баҳисобгирӣ

Сана: _____

Қарзгиранда: _____

Созишнома: № ___ аз ___

Маблағи пардохт: _____

Санаи иҷро: _____

Эзоҳ: ӯҳдадорӣ иҷро шудааст / қисман / таъхир вучуд надорад

Корманди масъул: _____

Ёддошт дар бораи натиҷаҳои мониторинг

Ба: Сардори Департаменти қарзи давлатӣ

Аз: _____

Сана: _____

Мавзӯ: Натиҷаҳои мониторинги қарзгиранда _____

1. Ҳолати иҷрои ӯҳдадориҳо: _____
2. Вазъи молиявии қарзгиранда: _____
3. Хатарҳои муайяншуда: _____
4. Пешниҳодҳо барои чораҳои воқуниш: _____

Имзо: _____

Хулосаи Вазорати молия дар бораи интиқоли ӯҳдадориҳо

Хулосаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи интиқоли ӯҳдадориҳо тибқи қарзи № ___

Сана: _____

Қарздиҳанда: _____

Қарзгиранда: _____

Маблағи умумии ӯҳдадориҳо: _____

Муайян карда шуд, ки қарзгиранда ӯҳдадориҳои худро иҷро накардааст.

Ҷаҳди қарзгиранда ба Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд.

Шуъбаи масъул: _____

Имзо: _____

Даъвои регрессивӣ нисбати қарзгиранда

Дархост барои баргардонидани маблағ

Сана: _____

Қарзгиранда: _____

Созишнома: № ___ аз ___

Маблағи баргардонидашаванда: _____

Мӯҳлати баргардонидан: _____

Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баргардонидани маблағҳои пардохтшуда барои иҷрои ӯҳдадорӣ кафолати давлатӣ/зерқарзиро талаб мекунад.

Имзо: _____

Созишномаи иловагӣ дар бораи таҷдиди сохтор

Созишномаи иловагӣ № ___ ба Созишномаи № ___ аз ___

Тарафҳо: Вазорати молияи Ҷумҳурии Тотористон, қарзгиранда _____, қарздиҳанда _____

Мавзӯ: тағйир додани шартҳои қарзи зерқарзӣ/кафолати давлатӣ.

Шартҳои нав:

- Мӯҳлатҳо: _____
- Ҷамъ: _____
- Сатҳи баҳра: _____
- Муқарроти махсус: иваз кардани қарзгиранда (агар дахл дошта бошад).

Имзои тарафҳо: _____

Қарори Вазорати молия дар бораи бекор кардан/қатъ кардани ӯҳдадорӣ

Қарори Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бекор кардан/қатъ кардани ӯҳдадорӣ

Сана: _____

Созишнома: № ___ аз ___

Сабаб: _____

(иҷрои пурра, ба охир расидани мӯҳлат, истифодаи нодуруст, тағйир додани шартҳо бе розигии Вазорати молия ва ғайра)

Қарор: ӯҳдадорӣ қатъ карда шуд / кафолат бекор карда шуд.

Шӯъбаи масъул: _____

Имзо: _____

Замимаи 5. Шаблонҳои шаклҳо ва ҳуҷҷатҳое, ки дар марҳилаи 5 омода карда шудаанд. Ҳисоботдиҳӣ, таблиғ ва ифшои иттилоот

Формаи ҳисоботи қарзгиранда

Сана: _____

Қарзгиранда: _____

Созишнома: № ___ аз ___

1. Нишондиҳандаҳои молиявӣ:

- Фоиданокӣ: _____
- Пардохтпазирӣ: _____
- Қобилияти пардохт: _____

2. Иҷрои ҷадвали пардохт:

- Маблағи пардохт: _____
- Санаи пардохт: _____
- Мӯҳлати муҳлаташ гузашта: ҳа / не

3. Истифодаи мақсадноки маблағҳо:

4. Лоиха/самт: _____

5. Истифодаи воқеӣ: _____

Имзо: _____

Формаи ҳисоботи бонк/миёнаравии молиявӣ

Сана: _____

Ташкилот: _____

Созишнома: № ___ аз ___

1. Пардохтҳо:

- Ҷамъ: _____
- Сана: _____

2. Баргардонидани маблағ:

- Ҷамъ: _____
- Сана: _____

3. Вайрон кардани ӯҳдадорихо:

4. Навъи вайронкунӣ: _____

5. Санаи кашф: _____

6. Чораҳои андешидашуда: _____

Имзо: _____

Сохтори гузориши муттаҳидаи Вазорати молия

Давра: _____

1. Муқаррароти умумӣ (шарҳи мухтасари ҳадафҳо ва вазифаҳои давраи ҳисоботӣ).
2. Мақсад ва вазифаҳои идоракунии қарзи давлатӣ.
3. Нишондиҳандаҳои хавфе, ки бо қарзи давлатӣ алоқаманданд (хатари асърӣ, хатари меъёри фоизӣ, хатари бозтамвил, уҳдадорихои шартӣ, хатари амалиётӣ).
4. Тавсифи портфели қарзи давлатӣ:
5. сохтори қарз аз рӯи манбаъҳо ва асърҳо;
6. нишондиҳандаҳои хизматрасонии қарзи беруна ва дохилӣ;
7. маълумот дар бораи қарзи беруна ва дохилӣ.
8. Таҳлили хатарҳои ҷории портфели қарзи давлатӣ.
9. Натиҷаҳои татбиқи стратегияи идоракунии қарз барои давраи қаблӣ.
10. Вазъи макроиқтисодӣ ва пешгӯии нишондиҳандаҳои асосӣ.
11. Тавсияҳо оид ба кам кардани хатарҳо ва идоракунии портфел.